

Marja Jager-Vreugdenhil, onderzoeker
Gereformeerde Hogeschool Zwolle

‘We moeten met zijn allen leren om hulp te vragen’

De slogan van de Wet maatschappelijke ondersteuning (Wmo) is dat ‘iedereen meer mee moet gaan doen’. Maar leidt de Wmo wel tot meer participatie? En hoe dan? Promovenda Marja Jager-Vreugdenhil zocht het uit. ‘De ambities van de Wmo vind ik heel mooi. Ik vond het alleen niet vanzelfsprekend dat ze ook uitkomen.’

door Tea Keijl fotografie Claudia Kamergorodski

Marja Jager-Vreugdenhil is onderzoeker aan het Centrum voor Samenlevingsvraagstukken van de Gereformeerde Hogeschool Zwolle. Eerder werkte ze als wetenschappelijk medewerker bij de Wetenschappelijke Raad voor het Regeringsbeleid (WRR) aan de adviezen ‘Vertrouwen in de buurt’ en ‘Vertrouwen in de school’. In die tijd werd ze door gemeenten, kerken en zorgaanbieders veelvuldig gevraagd mee te zoeken naar het antwoord op de ‘hoe-doen-we-dat’ vraag bij de Wmo. ‘Uit het veld kwam steeds weer die vraag, als een rode draad: hoe kunnen we zorgen dat burgers individueel meer gaan doen, zodat de professionele zorg een stapje terug kan doen?’

Open einden

Dat die vraag niet eenduidig te beantwoorden is, wordt volgens Jager-Vreugdenhil onder meer veroorzaakt doordat in de wet de kernbegrippen participatie en sociale cohesie niet nauwkeurig gedefinieerd zijn. ‘De hele Wmo is sowieso een kaderwet, de wetgever heeft bewust veel beleidsvrijheid gegeven aan de gemeenten. Maar er zijn daardoor wel heel veel open einden. Bijvoorbeeld over de vraag tot op welke hoogte je als gemeente compenseert. Is dat tot het niveau waarop burgers zich thuis kunnen redden en een boodschapje kunnen doen? Of ga je veel verder en ben je als gemeente pas tevreden als iedereen

een opleiding kan volgen en deel kan nemen aan de arbeidsmarkt?’

Doordat kernbegrippen niet precies gedefinieerd zijn, ontstaan er soms opmerkelijke verschillen in wat de overheid eronder verstaat, en hoe burgers er tegenaan kijken. Neem het begrip zelfredzaamheid. De wetgever introduceert dat in de Wmo als zo veel mogelijk zelf doen zonder een beroep te hoeven doen op professionele hulp. Veel burgers zien zelfredzaamheid echter heel anders: zij noemen zichzelf zelfredzaam als ze de weg naar professionele zorg weten te vinden, zodat ze geen beroep te hoeven doen op familie, vrienden of burens, zo bemerkte Jager-Vreugdenhil tijdens haar onderzoeken. Dat dit problematische spraakverwarring kan veroorzaken, lijdt geen twijfel.

Aannames

Impliciete beleidsredeneringen in de Wmo vormen volgens Jager-Vreugdenhil een nog belangrijker oorzaak van de onzekerheid of de ambities van de Wmo wel zullen uitkomen. ‘Een voorbeeld van zo’n aanname is dat als de sociale cohesie maar oké is, dat dan automatisch de zorgkosten omlaag gaan. Maar er wordt in de wet niet beredeneerd hoe dat dan zou moeten werken. Alsof je maar aan het hendeltje van de sociale cohesie in de buurt hoeft te draaien en dat je dan aan de andere kant van de machine automatisch meer onderlinge zorg en hulp krijgt. Het is

geen centrale verwarming, waarbij je aan één knop draait waarna het hele huis warmer wordt.’

Jager-Vreugdenhil laat in haar proefschrift zien wat wel en niet realistisch is in deze beleidsredenering, aan de hand van drie casusstudies – naar de buurt, mantelzorgrelaties en kerken.

De buurt

Uit de casus over de buurt blijkt dat ‘de buurt’ voor het mobiliseren van informele zorg helemaal niet zo’n vanzelfsprekend aangrijpingspunt is. De wetgever kan de buurt wel beschrijven als een gemeenschap waarvan de leden een beroep op elkaar kunnen doen voor zorg en welzijn, maar in de praktijk blijkt dat burenen hun buurt helemaal niet vanzelfsprekend ervaren als een sociale eenheid. Jager-Vreugdenhil: ‘De buurt is voor de meesten vooral een geografische eenheid, en pas in tweede instantie kan

er in de buurt ook een sociale gemeenschap ontstaan of een meer formele buurtorganisatie. En als die sociale gemeenschap al ontstaat, is het ook nog maar de vraag of dat ook betekent dat er onderlinge zorg en hulp tussen burenen tot stand komt. Dat is maar in sommige gevallen aan de hand, zoals in die buurten waar nog het ouderwetse nabuurschap of de burenplicht geldt.’

Burenen hanteren over het algemeen onderling regels die juist gericht zijn op het bewaken van een bepaalde afstand tussen burenen onderling: burenen horen elkaar geen last te bezorgen en moeten rekening met elkaar houden. Ook om die reden ondervinden mensen ‘vraagverlegenheid’ richting hun burenen. Uit de data die Jager-Vreugdenhil gebruikte, blijkt dat mensen in de praktijk eerder een beroep doen op familie en vrienden dan op burenen. ‘Maar dat is geen nieuwe kennis, het is eerder ook al door diverse wetenschappers geconcludeerd. Het is daarom des te opval-

lender dat de wetgever toch wil inzetten op ‘de buurt’ als kweekvijver voor maatschappelijke ondersteuning.’

Mantelzorgrelaties

Om een toename van informele zorg en hulp te realiseren lijkt het vanzelfsprekender om de pijlen te richten op de mantelzorgers; zij zijn immers gericht op zorg. Toch blijkt ook uit de casus over mantelzorgrelaties dat gemeenten niet te vroeg moeten juichen en dat ze rekening moeten houden met hoe de mantelzorgpraktijk functioneert, concludeert Jager-Vreugdenhil. ‘Gemeenten moeten zich realiseren dat de mantelzorgrelatie in eerste instantie wordt bepaald door de oorspronkelijke relatie tussen de mantelzorger en de verzorgde. De mantelzorger en de zorgvrager zien vooral de persoonlijke relatie tussen zichzelf en hun partner, hun ouder of een nadere naaste. Dat soort relaties zijn sowieso tot op zekere hoogte op zorg gericht. Dus vinden ze het ook logisch dat op het moment dat een van de personen in de relatie meer zorg nodig heeft, de

hebben bij de mogelijkheden om de zorgende taak van kerken in te zetten in de uitvoering van het Wmo-beleid. Jager-Vreugdenhil: ‘De meeste kerken hebben sowieso de zorg voor hun leden onderling geregeld, maar vaak gaat de zorg ook buiten de kerkmuren verder. Voor sommige kerkgenootschappen is zorg een doel van de kerk als organisatie, voor anderen is zorg vooral iets waartoe de kerk haar leden stimuleert. Kerken hebben hun zorgactiviteiten vaak op een specifieke manier ingevuld. Veel kerken hebben bijvoorbeeld diakenen, het Leger des Heils heeft inloop- en opvangprojecten. En je hebt goede doelen instellingen binnen de rooms-katholieke kerk en zusterhulpprojecten in de gereformeerde gemeenten.’ De zorgtaken zijn in die gevallen formeel vormgegeven, en dat zijn voor de gemeente zeker concrete aanknopingspunten om samen te werken in de uitvoering van Wmo-beleid. Daarbij moeten gemeenten wel rekening houden met de eigenheid van kerken: ze zijn inderdaad op zorg en welzijn gericht, maar ook op getuigenis.

‘Je kan de vrijwillige voetbaltrainer niet vragen of hij na de training een rondje door de buurt wil maken om steunkousen te helpen uitdoen’

andere persoon die zorg geeft. Een mantelzorger vraagt zich echt niet continu af, of wat hij doet wel “gebruikelijke zorg” is. Hij doet wat hij logisch acht vanwege de persoonlijke relatie. Of mantelzorgers wel of niet professionele hulp inschakelen, heeft te maken met de opvatting over hun eigen verantwoordelijkheid. Sommige mantelzorgers doen alleen een beroep op de voorzieningen van de overheid als ze zelf geen oplossingen kunnen vinden. Maar andere mantelzorgers zoeken juist primair naar professionele oplossingen. Zeker als ze opgegroeid zijn in de verzorgingsstaat, en dus gewend zijn aan het recht op kwalitatief goede zorg.’ Willen gemeenten meer zorg op de schouders van mantelzorgers neerleggen, dan zullen ze goed inzicht moeten hebben welke mantelzorgers zelf al zoveel mogelijk doen; die zijn nauwelijks extra belastbaar. Van de tweede groep is in principe wel meer te vragen, maar dat betekent wel dat er iets moet gebeuren met hun opvatting over wat hun eigen verantwoordelijkheid is. Dat zal niet gemakkelijk vanuit de overheid te zijn beïnvloeden.

De kerk

Kerkgemeenschappen lijken zich uitstekend te lenen voor het bieden van zorg en ondersteuning. Net als bij de mantelzorgrelatie geldt immers dat de kerk zorg en ondersteuning als doel heeft. Het is zelfs expliciet opgenomen in de formele stukken van de kerken. Maar ook uit deze casus blijkt dat gemeenten voorbehoud moeten

Verdringing

Jager-Vreugdenhil concludeert dat buurten, mantelzorgers en kerken best (meer) zorg en hulp kunnen opleveren, maar ze toont aan dat de overheid daar niet zonder meer op kan rekenen. ‘Als je informele zorg en hulp wilt bevorderen via sociale verbanden, moet je als overheid op zoek naar specifieke verbanden, waarbinnen mensen hun specifieke doelen willen bereiken. En je moet heel gericht per verband bekijken wat en hoe je daarin zou kunnen beïnvloeden. Je kunt – als extreem voorbeeld – aan de vrijwillige voetbaltrainer niet vragen of hij na de training een rondje door de buurt wil maken om steunkousen te helpen uitdoen. Maar je kunt wel van de voetbalclub vragen of ze mensen met een verstandelijke beperking willen toelaten, die ook graag willen voetballen. Je moet als overheid beducht zijn voor verdringing van burgerschap. Mensen moeten zich niet gedwongen voelen. Je moet altijd aansluiten bij het eigene en bij de richting die verbanden of individuen uit zichzelf al in slaan.’

Nieuw besef

Jager-Vreugdenhil ziet ook nog andere groeikansen voor de onderlinge hulp en zorg. Het gaat daarbij om heel persoonlijke aangrijpingspunten. ‘Het zou mooi zijn als er steeds meer mensen komen die zich realiseren hoe mooi het is om zorg te verlenen. Dat ze ervaren dat het je als mens rijker maakt. Maar misschien is het nog wel belangrijker dat meer mensen ervaren dat het heel waardevol kan zijn om zorg te vragen. We moeten met z’n allen leren om hulp te vragen. Om te beginnen aan je naasten, maar ook in de buurt, aan de kerk. Dat betekent je kwetsbaar opstellen, afhankelijk durven zijn.’ ■

Marja Jager-Vreugdenhil promoveerde in september 2012 aan de Universiteit van Amsterdam op de ambities van de Wmo versus de praktijk in buurten, mantelzorgrelaties en kerken. Ze is een van de sprekers op het Wmo Congres 2013 – Help burgers beter te participeren, op 15 mei in Ede.